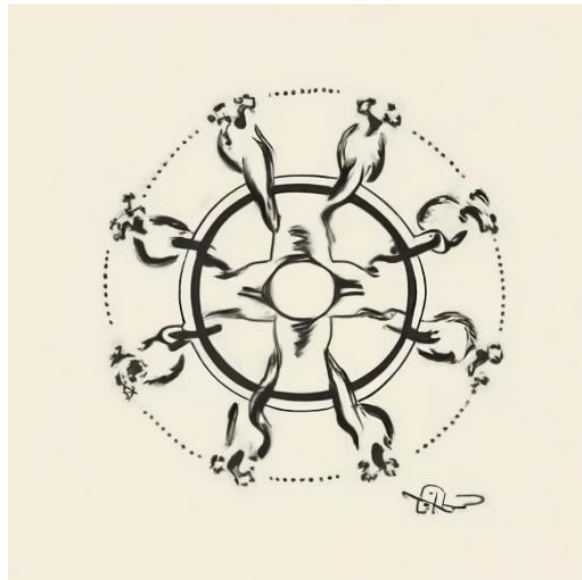

Η συμβολή της συστημικής προσέγγισης σε μία κοινωνική δομή ψυχοκοινωνικής παρέμβασης Η περίπτωση του Προγράμματος Ψυχοκοινωνικής Παρέμβασης Εφήβων και Νέων (“Πλόες” Ε.ΨΥ.ΜΕ.)¹⁰,

Μιχάλης Παπαντωνόπουλος,

Ψυχολόγος, Επιστημονικά Υπεύθυνος Προγράμματος Ψυχοκοινωνικής
Παρέμβασης Εφήβων και Νέων, “Πλόες” ΕΨΥΜΕ

Λέξεις Κλειδιά: κοινωνική πολιτισμική ψυχοκοινωνική παρέμβαση, κοινωνική προσέγγιση, εφηβεία, ψυχοκοινωνικές δυσκολίες]

Το Πρόγραμμα Ψυχοκοινωνικής Παρέμβασης Εφήβων και Νέων αποτελεί ένα δίκτυο δομών¹¹ και, συγκεκριμένα, δυο ξενώνων, ενός κέντρου ημέρας (με κινητό

¹⁰ Το άρθρο βασίζεται σε εισήγηση που πραγματοποιήθηκε στην Ημερίδα με τίτλο: «Μονάδα Οικογενειακής Θεραπείας Ψ.Ν.Α.: Γιορτάζοντας τα 30 χρόνια μας», στις 11 Οκτωβρίου 2024.

¹¹ Αποτελούν Μονάδες Ψυχικής Υγείας (του αρ. 11 του Ν.2716/1999) και υπάγονται στον 4ο Τομέα Ψυχικής Υγείας Παιδιών και Εφήβων, που περιλαμβάνει τους δήμους των νοτίων προαστίων και τις νοτιοανατολικές συνοικίες της Αθήνας, αλλά δύναται να λειτουργούν διατομεακά υποστηρίζοντας εφήβους-ες και νέους-ες από όλη την Αττική.

κλιμάκιο επαγγελματιών) και ενός προστατευόμενου διαμερίσματος, για την υποστήριξη εφήβων και νέων ενηλίκων που αντιμετωπίζουν ψυχοκοινωνικές δυσκολίες. Μέσω υπηρεσιών ψυχικής υγείας, πολιτισμικών εργαστηρίων, κοινοτικών ομάδων και παρεμβάσεων, προωθείται η κοινοτική ψυχοκοινωνική αποκατάσταση και η κοινωνική και πολιτισμική ένταξη. Σημαντική μέριμνα του προγράμματος αποτελεί η εξασφάλιση της συνέχειας της φροντίδας, μέσα από την κατάρτιση ενός εξατομικευμένου πλάνου ψυχοκοινωνικής παρέμβασης, με στόχους που αφορούν (α) στην υποστήριξη των εφήβων (συγκρότηση κοινωνικής ταυτότητας, αναπλαισίωση προσωπικής ιστορίας), (β) στην ενίσχυση των σχέσεων της οικογένειας, (γ) στην ενδυνάμωση της κοινότητας (υποστηρικτικό δίκτυο), (δ) στην αυτονόμηση και (ε) στην πολιτισμική ενίσχυση, την υποστήριξη στην εκπαίδευση και την προεπαγγελματική κατάρτιση.

Το Πρόγραμμα Ψυχοκοινωνικής Παρέμβασης Εφήβων και Νέων, πέρα από δίκτυο δομών, αναπτύσσεται και ως πεδίο έρευνας, μιας και οι πρακτικές κοινοτικής και πολιτισμικής ψυχοκοινωνικής παρέμβασης που σχεδιάζονται και υλοποιούνται, όπως και οι επιστημονικές υποθέσεις που διατυπώνονται, χρήζουν συστηματικής παρατήρησης και ελέγχου. Η έρευνα εφαρμόζεται μέσα από την μεταπαρακολούθηση των δεδομένων λειτουργίας του ίδιου του Προγράμματος και των δομών του, αλλά και μέσα από τη διερεύνηση των δεδομένων της πορείας των περιπτώσεων.

Ταυτόχρονα, το Πρόγραμμα λειτουργεί και ως κοινοτικό πλαίσιο. Η λειτουργία του Κέντρου Ημέρας Εφήβων και Νέων, ως πύλη εισόδου και ως κέντρο δικτύου και μεταπαρακολούθησης, εξασφαλίζει την παραμονή των εφήβων και των οικογενειών τους στην κοινότητα του Προγράμματος, η οποία αναπτύσσεται και λειτουργεί μέσα από τις κοινοτικές ομάδες (ομάδες με αποφασιστικό χαρακτήρα), τα κοινοτικά εργαστήρια (ομάδες που εστιάζουν στην ανάπτυξη κοινωνικής και πολιτικής ενημερότητας, στην ιδιότητα του πολίτη και στην ανάπτυξη δεσμών κοινωνικής αλληλεγγύης), την ψηφιακή κοινότητα και τις κοινοτικές συλλογικές δράσεις (φεστιβάλ πολιτισμικών εργαστηρίων, προγράμματα αγωγής κοινότητας, προγράμματα κοινοτικής διαμεσολάβησης).

Μέχρι σήμερα, μέσα από το Πρόγραμμα έχουν υποστηριχθεί πάνω από διακόσιοι έφηβοι και έφηβες, καθώς και οι οικογένειές τους. Εστιάζοντας στο επίπεδο του εφήβου - νέου, της οικογένειας και της κοινότητας και διαρθρώνοντας τη συστημική προσέγγιση με την κοινοτική διάσταση, αναπτύσσονται πρακτικές, όπως (α) η συνεργασία με όλα τα μέλη της οικογένειας, (β) η διασύνδεση μεταξύ των δομών, (γ) η λειτουργία της εστιασμένης ομάδας ψυχοκοινωνικής παρέμβασης και (δ) οι αναστοχαστικές ομάδες. Οι πρακτικές αυτές βασίζονται στην αναγνώριση της πολυπλοκότητας των ψυχοκοινωνικών φαινομένων (φτώχεια, παραμέληση, βία), την αναγνώριση της θέσης μας ως επαγγελματίες

(προσδοκίες, αναπαραστάσεις, προνόμια) και την αναγνώριση του Άλλου ως υποκειμένου (φορέας δικαιωμάτων, φορέας μηνύματος και γνώσης - ενημερότητας για τον εαυτό).

Συνεργασία με την οικογένεια

Η φροντίδα της οικογένειας αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την εξέλιξη της πορείας της ζωής των παιδιών και των εφήβων. Τα εμπειρικά δεδομένα, στις περιπτώσεις απομάκρυνσης των παιδιών από την οικογένεια, αναδεικνύουν θετική συσχέτιση ανάμεσα στην ανταπόκριση των γονέων στη συνεργασία και τη φροντίδα και την καλή έκβαση των ψυχοκοινωνικών στόχων των παιδιών τους. Με λίγα λόγια, η συνεργασία με την οικογένεια και τους γονείς αποτελεί διευκολυντικό παράγοντα της υποστήριξης των παιδιών, ακόμη και στις περιπτώσεις συγκρουσιακών σχέσεων μεταξύ τους. Η φροντίδα της οικογένειας φαίνεται να ανακουφίζει τα παιδιά δημιουργώντας τις συνθήκες για την εστίαση σε προσωπικούς στόχους που σχετίζονται με τη διαφοροποίηση και την αυτονόμησή τους.

Η συνεργασία με την οικογένεια δεν αποτελεί έναν εύκολο στόχο, μιας και οι περιπτώσεις των οικογενειών με ψυχοκοινωνικές δυσκολίες παρουσιάζουν στοιχεία οικονομικής, κοινωνικής και πολιτισμικής αποστέρησης, ενώ βιώνουν την επαφή με τους θεσμούς (εισαγγελία ανηλίκων, κοινωνική υπηρεσία δήμου) ως ηθική απαξίωση και δευτερογενή κακομεταχείριση. Οι αρχικές παρεμβάσεις του Προγράμματος στοχεύουν σε προσπάθειες αποκατάστασης της σχέσης της οικογένειας με τις υπηρεσίες, μέσα από την αναγνώριση του γονεϊκού ρόλου, την παρότρυνση για συμμετοχή της οικογένειας στο ατομικό θεραπευτικό πλάνο, την ενημέρωση για τα δικαιώματά τους και τη συνηγορία. Σκοπός είναι η ένταξη των γονέων σε κοινοτικές διεργασίες αλληλοϋποστήριξης και όλων των μελών της οικογένειας σε συναντήσεις οικογενειακής συμβουλευτικής και θεραπείας. Το σύνολο των ψυχοκοινωνικών παρεμβάσεων δεν επικεντρώνονται στον ίδιο τον έφηβο και την έφηβη, παρά κατευθύνεται στη σχέση των εφήβων με τους σημαντικούς άλλους, με τα μέλη της οικογένειας και την κοινότητα.

Η λειτουργική διασύνδεση των δομών

Η υποστήριξη πολυθυματοποιημένων ανηλίκων και οικογενειών απαιτεί επίμονη, διαρκή και ολοκληρωμένη υποστήριξη, μέριμνες που είναι σημαντικό να αναλαμβάνονται από ομάδα επαγγελματιών, από πλαίσιο και όχι από μονάδα υποστήριξης. Σημαντική πτυχή της θεσμικής κακομεταχείρισης αποτελεί η αποσπασματικότητα της υποστήριξης που λαμβάνουν οι οικογένειες από τις

υπηρεσίες, οι οποίες δεν οργανώνονται οριζόντια, στη βάση και τη λογική ενός δικτύου κοινοτικής υποστήριξης¹², αλλά κάθετα, στην οργανογραμματική οργάνωση του εποπτεύοντα φορέα τους (όπως είναι για παράδειγμα ένα υπουργείο). Η λειτουργική διασύνδεση δομών και υπηρεσιών μπορεί να επιτρέψει την ανάδυση ενός κοινοτικού δικτύου, το οποίο διευκολύνει την αποτελεσματική πρόληψη και αποκατάσταση και, κυρίως, τη συνέχεια της φροντίδας.

Η λειτουργία διαφορετικών δομών μέσα σε ένα οριζόντιο κοινοτικό δίκτυο προωθεί, επίσης, την ανοικτότητα και την εξωστρέφεια των ομάδων επαγγελματιών (προλαμβάνοντας την ανάπτυξη ιδρυματικών πρακτικών), διευκολύνει την διεπιστημονικότητα (μέσα από τη συνεργασία δομών με διαφορετικές ειδικότητες), ενώ επιτρέπει την υιοθέτηση ενός βλέμματος που δεν εστιάζει στο σύμπτωμα ή τη διάγνωση του εφήβου ή της έφηβης, αλλά διευρύνεται στην κοινότητα, ανιχνεύοντας τους ενδογενείς πόρους και τις ευκαιρίες να εμπεριεχθεί η οικογένεια συνολικά.

Η εστιασμένη ομάδα ψυχοκοινωνικής παρέμβασης

Στην κοινοτική προσέγγιση, η συνεργασία μεταξύ των δομών δεν μπορεί να οργανώνεται και να λειτουργεί μόνο ως θεσμική πρόβλεψη και διαδικασία. Η διασύνδεση μεταξύ των δομών προϋποθέτει τη συνεργασία των ίδιων των επαγγελματιών, που προερχόμενοι από διαφορετικά πλαίσια, συνεργάζονται στη βάση του θεραπευτικού πλάνου ενός εφήβου ή μίας έφηβης. Η ομάδα που προκύπτει από αυτή τη συνεργασία περιγράφεται ως εστιασμένη ομάδα ψυχοκοινωνικής παρέμβασης και αποτελείται από τα πρόσωπα αναφοράς των διαφορετικών πλαισίων που υποστηρίζουν την οικογένεια. Η εστιασμένη ομάδα συγκροτείται με σκοπό την υποστήριξη των εφήβων και της οικογένειας και συναντιέται τακτικά, με στόχο τον ορισμό και την παρακολούθηση των ψυχοκοινωνικών στόχων που τίθενται από κοινού.

Η εστιασμένη ομάδα οργανώνεται ως ένα πλαίσιο υποστήριξης μικρής κλίμακας, με στόχο την προάσπιση του βέλτιστου συμφέροντος των εφήβων και της οικογένειας. Η λειτουργία της, ως ομάδα, επιτρέπει την εναλλαξιμότητα των ρόλων των επαγγελματιών σε θέσεις εμπειρίας και οριοθέτησης. Ταυτόχρονα, εξασφαλίζει την αλληλοϋποστήριξη των ίδιων των μελών της ομάδας, αμβλύνοντας παράγοντες εξουθένωσης και συναισθήματα ματαίωσης, ενώ την ίδια στιγμή λειτουργεί ως συλλογικός πολλαπλασιαστής των επιμέρους προσπαθειών των επαγγελματιών.

¹² Όπως προβλέπεται να λειτουργεί ένας τομέας ψυχικής υγείας.

Οι αναστοχαστικές ομάδες

Η λειτουργία ενός πλαισίου ή ενός δικτύου μέσα από τη λειτουργία των ομάδων εκφράζει, αναλογικά, και το πρόταγμα της κοινοτικής προσέγγισης για υποστήριξη μέσα από και μέσα στην κοινότητα. Οι ομάδες που χρειάζεται να συγκροτηθούν μέσα σε ένα δίκτυο είναι όσες και τα πεδία αναστοχασμού που απαιτούνται. Το βέλτιστο συμφέρον των εφήβων και της οικογένειας διασφαλίζεται από την εστιασμένη ομάδα ψυχοκοινωνικής παρέμβασης. Το πλαίσιο λειτουργίας της δομής διασφαλίζεται από την ομάδα προσωπικού της δομής. Την ανοικτότητα, τη δυναμική, τη σύνδεση της διανοητικής με την συναισθηματική διάσταση της ομάδας την εγγυάται η ομάδα εποπτείας. Η δεοντολογία, η μεθοδολογία παρέμβασης, η εκπαίδευση των επαγγελματιών, η μεταπαρακολούθηση της λειτουργίας της δομής και οποιαδήποτε άλλη διάσταση που εγείρει ζητήματα προς διαπραγμάτευση, προϋποθέτει τη συγκρότηση διακριτής ομάδας αναστοχασμού.

Η συστημική προσέγγιση μπορεί να αποτελέσει οργανωτική αρχή για την ανάπτυξη και τη λειτουργία κοινοτικών δομών και δικτύων, αλλά, κυρίως, για τη διαρκή ανάδυση ενός βλέμματος το οποίο επιτρέπει τον αναστοχασμό της ίδιας της λειτουργίας της δομής και του δικτύου. Η αναστοχαστική λειτουργία των ομάδων εγείρει ερωτήματα, προβληματισμούς και κρίσιμες διαπιστώσεις για τις προοπτικές και τους προσανατολισμούς της ψυχοκοινωνικής παρέμβασης.

Η λειτουργία αυτή έχει αναδείξει την αναλογία των αναπτυξιακών οροσήμων μεταξύ των εφήβων και του ίδιου του πλαισίου. Η αυτονόμηση, για παράδειγμα, των εφήβων ενόψει της ενηλικίωσης είναι σε άμεση σχέση με την ανάγκη αυτοκατάργησης των επαγγελματιών και του ίδιου του πλαισίου.

Η λειτουργία αυτή έχει αναδείξει και την ανάγκη υποστήριξης των πολυθυματοποιημένων εφήβων και οικογενειών, όχι από «ειδικές δομές» (όπως είναι για παράδειγμα οι δομές για παραβατικούς εφήβους), αλλά από εξειδικευμένα δίκτυα. Από δίκτυα που θα μπορούν να αποφύγουν την απόδοση της ατομικής ευθύνης, που εκφράζεται ως ενοχοποίηση για την κατάσταση του παιδιού προς την οικογένεια, τους γονείς, τους φροντιστές και να αναλάβουν το μέρος της συλλογικής ευθύνης που αφορά την κοινότητα.

Η λειτουργία αυτή μπορεί να αναδείξει και τις ιστορικές και πολιτισμικές διαστάσεις κοινωνικών και πολιτικών φαινομένων, όπως είναι η παραμέληση των παιδιών, μεταβαίνοντας από την ιδέα της «σωτηρίας του παιδιού» στη θέση της «σωτηρίας του περιβάλλοντός του», της οικογένειας, της κοινότητάς του.